

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2018 | ÅRGÅNG 22

Bokförlaget THALES

INTERVJU MED ELENA NAMLI, PROFESSOR I TEOLOGISK ETIK
VID TEOLOGISKA INSTITUTIONEN, UPPSALA UNIVERSITET

Elena Namli, berätta kort om dig själv.

MITT FILOSOFISKA LIV började vid Moskvas statliga universitet år 1984. Från matematik och logik kom mina intressen att utvecklas åt religionsfilosofi och sedan etik. Jag disputerade i etik vid Uppsala Universitet hösten 2000 och är nu helt övertygad om att etik är den första filosofin. Inom etikämnet forskar jag framför allt på politisk etik och etisk teori. Min senaste monografi är *Human Rights as Ethics, Politics, and Law* och nu går jag vidare med ett projekt om hur det politiska förstås inom de moderna och mer sofistikerade formerna av rättspositivism.

Sedan är jag förstås en teologisk etiker så jag sysslar en hel del med den potential som kristna traditioner har för kritik av moralen. De andra traditionerna kan jag inte lika bra men jag försöker hålla levande en dialog med både judiska och muslimska etiker. Jag har bland annat redigerat och medverkat i en bok om *Jewish Thought, Utopia, and Revolution*.

Vad menar du med att etik är den första filosofin?

DET JAG TÄNKER mig har sin grund i det post-kantianska moralfenomenologiska projektet. På olika sätt utvecklar Levinas och, oberoende av honom, Bakhtin en förståelse av det praktiska förnuftet som gör »börat» till en fundamental förutsättning för personligt vara. Särskilt Bakhtin är spännande när han i sin bok *Till handlingens filosofi* menar att moralen fångar upp jagets (subjektets) väsentliga o-fulllbordan. Det är inte subjektet som konfronteras med valet, det är erkännandet av friheten och ansvaret som konstituerar subjektet.

Vad innebär det i politiska termer? Det innebär att framtiden och historien är möjliga eftersom det politiska subjektet skapar sig själv genom att anlägga ett moraliskt perspektiv på det givna. Revolutionen är möjlig och därmed även politiskt handlande. Politiken är möjlig eftersom och så länge revolutionen är möjlig.

Är man med denna åskådning förbunden till några specifika normativa ståndpunkter?

INTE I TERMER av normativ teori. Som jag kommer fram till i min bok *Kamp med förnuftet* innebär inte Bakhtins, eller för den delen Levinas etik, någon särskild normativ teori som ger annorlunda svar på frågor om innebörden av rätt och gott. Subjektets (jagets och viets) radikala ansvar fångar moraliteten i det att normer, från att vara generella, ändrar sin riktning när de accepteras av subjektet såsom ens unika ansvar. Det är inte så att fenomenologisk etik erbjuder något annorlunda svar på frågan om vad man bör göra. Istället »riktar» denna etik normen genom att fånga upp moralitetens grundstruktur – det som bör göras bör göras av mig.

Sedan kan man förstås säga att etiken alltid har en normativ grund i den meningen att det givna inte accepteras. Ska jag vara helt ärlig, kan jag inte heller tänka mig vare sig Levinas eller Bakhtin som utilitarist.

Hur skiljer sig teologisk och icke-teologisk etik åt?

DEN SKILLNADEN ÄR kontextuell. I mitt hemland innebär teologisk etik att tolka och utveckla kyrkans morallära. Men även i Ryssland är många teologer obekväma med dessa ramar. I vår svenska kontext skiljer sig inte teologisk etik från filosofisk etik på annat sätt än att teologerna riktar större uppmärksamhet mot den betydelse som olika kontexter har för både moral som social institution och etik såsom kritisk analys av moralen. Teologer intresserar sig särskilt för vilken betydelse religion och livsåskådning har för våra moraluppfattningar. Den kritik som filosofer riktat mot kristen etik har medfört att svenska teologer antagit utmaningen och levererat en teologisk etik som är både transparent och samhällskritisk.

I Uppsala har vi en stark tradition av kritisk socialetik och ibland kallas etikämnet på teologen av våra internationella kolleger för »Uppsala school of critical studies». Vi har en uttalad ambition att arbeta med normativ etik och etisk teori så att autentiska dilemman och verkliga kontexter bearbetas.

Den rysk-ortodoxa kyrkan skiljer sig teologiskt från den evangelisk-lutherska svenska. Kan det förklara skillnaden mellan ryska och svenska etikverksamheter?

KANHÄNDA. ÄNNU VIKTIGARE är det faktum att ryska universitet historiskt inte inkluderade teologiska fakulteter. Först nu diskuteras man i Ryssland möjligheten att utveckla teologi såsom en akademisk disciplin inom universitet. En sådan förändring är ett dilemma och många av mina kolleger i Ryssland är oroliga för att dogmatisk teologi skulle negativt påverka akademin. Jag förstår deras oro men argumenterar själv för att en sådan institutionell utveckling på sikt skulle påverka både teologi och kyrka på ett positivt sätt. Teologiska fakulteter, som är en del av akademin, utgör en livsviktig motvikt mot de tendenser som alltid finns i kyrkor och som går ut på att hierarkin av olika slag har ett monopol på tolkning av traditioner. Risken är särskilt påtaglig i kristna traditioner som, till skillnad från både judiska och muslimska, ser enheten såsom ett normativt ideal.

Upplever du att du som teologisk etiker är verksam i gemenskap med icke-teologiska etiker, eller borde vi tala om två olika fält som är isolerade från varandra?

TVÅ FÄLT ÄR det men vi befinner oss inte i någon isolering. En hel del fruktbart samarbete pågår mellan teologiska etiker och etiker inom filosofi samt politiska filosofer. Under 2017 var jag involverad i två sådana spännande internationella projekt. Det ena var en workshop om »Kosmopolitanism och nationell identitet» som Robert Audi organiserade i Rom. Jag bjöds in för att ge ett teologiskt etiskt perspektiv på de mänskliga rättigheternas universalitet och vi hade ett mycket givande samtal där politiska filosofer och rättsfilosofer medverkade. Ett annat sammanhang är den konferens om »Revolution och Reformation» som Uppsala Universitet organiserar i samarbete med Vitterhetsakademin. Även här fördes en dialog mellan filosofer och teologer.

Forskning om mänskliga rättigheter är ett bra exempel på att olika typer av etisk och filosofisk kompetens behövs om frågorna ska

bearbetas ordentligt utan att komplexiteten försvinner. I Sverige har vi flera filosofer, teologer, rättsvetare och statsvetare som så att säga hittat varandra och tar vara på varandras kompetens. Bara för att ta några vars forskning är av stor relevans för mig kan jag nämna Lena Halldenius i Lund och Patricia Mindus i Uppsala.

Sedan har utvecklingen (tack och lov!) varit sådan att fler och fler filosofer inser att man inte kan studera praktiskt förnuft genom att helt bortse från det faktum att människor och samhällen påverkas av livsåskådningar av olika slag. Inte minst politisk islam bidrar till att filosofernas intresse för religion stärks.

Du är och har tidigare varit engagerad i forskningsprojekt om mänskliga rättigheter och rättsfilosofi. Vilka idéer har du gjort nedslag i och vad har du argumenterat för?

DET STÄMMER. ÅR 2014 publicerade jag boken *Human Rights as Ethics, Politics, and Law* vars syfte var att undersöka relationen mellan rätt, moral och politik inom den nutida människorättsdiskursen. Jag behandlar sådana grundläggande frågor såsom innebörden av universalitet, rättighetskonflikter och religionens roll i det offentliga med fokus på tre skilda dimensioner inom mänskliga rättigheter, nämligen lag, moral och politik. Av särskild betydelse för analysen är de kritiska utmaningar som kommer från post-koloniala teoretiker samt dem som problematiserar den liberala dominansen inom människorättsdiskursen. Boken är en kritik av liberalism när den urartar i en monopolisering av betydelsen av mänskliga rättigheter. Jag visar vidare att det finns ett samband mellan denna monopolisering å ena sidan och det jag kallar för juridifiering av de mänskliga rättigheterna. Min tes är att de mänskliga rättigheterna är universella enbart på ett kritiskt normativt plan vilket betyder att varje anspråk i termer av sådana rättigheter måste underställas universaliseringstestet (jag tänker närmast på Hares princip om moraliska omdömens universaliserbarhet). Förbud mot diskriminering och rasism, som aldrig kan implementeras med enbart juridiska medel, utgör i min tolkning ett centralt inslag i de mänskliga rättigheterna. Samtidigt menar jag att positiva människorättsnor-

mer inom internationell liksom nationell rätt inte kan betraktas såsom universella i deskriptiv mening. Politiskt innebär det att jag försvarar suveränitetsprincipen.

I mitt arbete med boken kom jag till insikt om att olika förståelser av det politiska samt tolkningar av skilda typer av normativitet spelar in när de klassiska frågorna kring mänskliga rättigheter bearbetas. Därför går jag nu vidare med ett projekt där jag undersöker de moderna och mer nyanserade formerna av rättspositivism och naturrätt för att se om och hur olika tolkningar av politiken påverkar argumentationen. Jag är nu klar med ett kapitel om Herbert L. Hart och tror att projektet kan bli riktigt spännande.

Liberalismen har beskrivits som »historiens slut» och mycket av vår samtida politiska diskussion handlar om hur den liberala demokratin ska försvaras, men du riktar i stället en kritik mot liberalismen. Utveckla gärna den något!

EXAKT – »THERE IS NO alternative» är en nyliberal slogan som jag är kritisk till. Jag håller med dem som menar att nyliberalismen, såsom bankkapitalismens främsta ideologi, bär skulden för ett globalt demokratiunderskott – både i termer av teknokratism och populism. Demokrati behöver politiska projekt och olika visioner för social rättvisa. Om det inte finns alternativ, förvandlas medborgare till konsumenter av politiken.

Min kritik av liberalismen handlar om att den, när den menar sig ha monopol på sociala lösningar, blir odemokratisk. De kritiker av liberalismen som jag är intresserad av är inte anti-liberala, det är inte mindre frihet de vill ha utan mer. Sedan är det av betydelse att klassisk liberalism historiskt sett formades i kolonialistiska kontexter och därför måste liberala projekt utvecklas med hjälp av kritik av liberalismens kolonialistiska arv.

Påpekar din kritik en brist som liberalismen kan ställa till rätta, eller är kritiken av ett sådant slag att liberalismen borde ersättas med någonting annat?

SOM SAGT ÄR jag varken motståndare till liberalismen eller den

liberala demokratin. Båda kan och bör försvaras och utvecklas. Vidare är jag inte förtjust i trenden att utmåla olika slags »hot» mot vår demokrati, särskilt om dessa hot är tänkta i termer av externa subjekt såsom Ryssland eller islam. Demokrati ska återerövas av varje generation, den kan inte deponeras i ett skåp utan står och faller med politiskt deltagande eller dess frånvaro och apati. När jag själv menar att socialistisk rättvisa och social solidaritet är rimligare alternativ, tänker jag mig inte dessa såsom anti-liberala projekt. Jag tror att Marx gamla idé, om att befrielsen inte kan reduceras till oberoende från gemenskapens ramar utan bör ses såsom en befrielse *till* gemenskap, äger fortsatt aktualitet och på ett konstruktivt sätt utmanar liberalismen.

Du har tidigare uttryckt ett intresse för vad som skiljer praktiskt resonerande från teoretiskt. Vad innebär den frågeställningen?

ÄR MAN EN etikern måste man, menar jag, grubbla över det praktiska förnuftets särart. Det går inte att vetenskapligt sett pålitligt bedriva normativ eller tillämpad etik utan att reflektera över ställningstaganden inom etisk teori.

Det är i första hand friheten som särskiljer det praktiska förnuftet och därmed tror jag inte att Kant själv insett vilken sprängkraft hans andra kritik egentligen har. I min bok *Kamp med förnuftet* och nu i det pågående projektet om rätt, moral och politik försöker jag angripa moraliteten utan att reducera kritiken till sådana kriterier som gäller inom det teoretiska förnuftet. Med andra ord förfasar jag inte mig såsom Kant brukade göra över sådant som »skulle kunna vara en självmotsägelse». Friheten, och i och med det, dilemman förblir moralitetens och etikens sfär – hur arbetar vi med detta problem vetenskapligt?

Avslutningsvis, vart borde studenter som intresserar sig för teologisk etik vända sig?

DET FINNS SÅ mycket spännande och viktigt att göra inom teologisk etik och i samarbete med teologiska etikern! Tyvärr är det bara i Uppsala som vi idag har teologisk etik hela vägen från grundnivå till forskarutbildning. Men vi utvecklar ämnet, och i väntan på

INTERVJU MED ELENA NAMLI

att fler svenska universitet satsar mer, välkomnar vi alla intresserade att söka till teologiska fakulteten i Uppsala för både kurser på grundnivå, avancerad nivå och till forskarutbildning.

→

Jesper Ahlin